

TIIT-REIN VIITSO JUUBELIRAAMAT

Tiit-Rein Viitso. Liivi keele ja läänemeresoome keelemaastikud. Koostajad ja toimetajad Karl Pajusalu, Urmas Sutrop, Pire Teras. Tartu–Tallinn: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Eesti Keele Instituut, 2008. 402 lk.

Tiit-Rein Viitso 70. sünnipäevaks ilmunud teos koosneb tema enda 24 uurimusest. Raamat jaguneb temaatiliselt kolme ossa: läänemeresoome keelte kujunemine (lk 15–144), läänemeresoome fonoloogia (lk 145–222) ja liivi keel (lk 223–355).

Tiit-Rein Viitso on fennougristika ajaloo parimaid tabelite koostajaid. Mitmesuguseid tabeleid ja skeeme on selles raamatus üle saja. Tal on suuri teeneid läänemeresoome keelte omavaheliste suhete ja eriti liivi keele positsiooni kindlakstegemisel. Ta rõhutab korduvalt, et liivi keel on soome-ugri keelte hulgas mitmes suhtes ainulaad-

ne. Raamatu teeb peale muu eriliseks ka liivikeelne artikkel, milles T.-R. Viitso, toetudes suurel määral Eemil Nestor Setälä, Heikki Ojansuu, Paul Alvre, Pekka Sammallahti ja muidugi oma enese varasematele käsitlustele, vaatab, milline on liivi keele koht teiste läänemeresoome keelte seas. T.-R. Viitso rõhutab, et lõunaeesti ja liivi keel on vanimad läänemeresoome keeled, esitades kõige olulisemate kriteeriumidena lõunaeesti sõnade *hain* 'hein', *sain* 'sein', *käng* 'king', *sälg* 'selg' ja *mõts* 'mets' sama esisilbi vokaaliga liivi vasted ning sõnade *latš* 'laps', *katš* 'kaks', *nättü* 'nähtud', *katõ* 'kahe', *õtak* (gen *õdagu*) 'õhtu' ja *and* 'annab' erinevad kujud teistes läänemeresoome keeltes. Ta pöörab tähelepanu ka liivi *kte*-sõnade partitiivile ja illatiivile [ee *üht(e)*, *kaht(e)*] ning verbide käskiva kõneviisi ja eitusvormidele. Liivi keele vanuse tõestuseks peab ta samuti seda, et sõnadel *umärz* 'õun', *välđa* 'valge' ja *jeij*

'jää' on vasted mordva keeltes. Neid ning ka liivi ja mordva ühist daativi käänat käsitleb ta üksikasjaliselt eraldi artiklis.

T.-R. Viitso esitab läänemeresoome algkeele 13 konsonantfoneemi (lk 136). Nimekirjas ei ole klusiilide helilisi vasteid ja ainult soome sõna *sydän* : gsg *sydämen* (< **südäme*-) 'süda' põhjal on foneemiks /ð/-spirant. Soome kirjakeel ei ole aga päris hea võrdlusalus, sest ortograafia *d* on kinnistunud siin võrdlemisi hilja rootsi keele vahendusel. Agricola märkis nii *t*-d kui ka *ð*-d ühtemoodi (*Sydemet* ~ *Sydhemet* 'südamed', *salatud* = *salatut* 'salatud', *töödh* 'tööd'). Sõna *sydän* on käsitletud mitmel korral varemgi, näiteks Merle Leppik põhjalikult oma väitekirjas.¹ Enamik uurijaid on pidanud võimalikuks, et 2. ja 3. silbi piiril on olnud geminaat *mm*-. Terho Itkonen kirjutab karjala vormidest *šüön* ~ *šeän* : gsg *šüömen* 'süda', et need tulenevad ilmselt läänemeresoome algkeele vormidest **südän* : **südämmen*, kus 2. silp oli kogu paradigmas kinnine, nii et läänemeresoome-lapi algkeele foneemi *ð* vasteks on kõikjal läänemeresoome algkeele foneemi *t* nõrgaastmeline allofoon. Aunuse vorme *süväin* : gsg *südämen* peab ta vepsa laenudeks (vepsa *südäin* : *südämen*).² Ka Tapani Lehtinen on seisukohal, et läänemeresoome algkeeles **ð*-spirant enam foneem ei olnud.³

Läänemeresoome algkeele palataliseeritud konsonante käsitledes peatub T.-R. Viitso ka eesvokaalide ees aset

¹ M. Leppik, Ingerisoom kurgola murde fonoloogilise süsteemi kujunemine. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1975, lk 18–20.

² T. Itkonen, Die Stufenwechselverhältnisse des Olonetzischen und die Entstehung der olonetzischen Mundarten. – Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I. Acta Linguistica. Tallinn: Valgus, 1975, lk 222.

³ T. Lehtinen, Kielen vuosituhannet: suomen kielen kehitys kantaauralist varhaisuomeen. (Tietolipas 215.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007, lk 96.

leidnud vадja häälikumuutusel **k* > **tš*. Ta peab selle põhjuseks allofoonilist palatalisatsiooni, mis oli ka Paul Ariste seisukoht, seevastu Lauri Posti seletus põhineb muinasvene mõjul. Siin oleks võinud viidata P. Ariste ja L. Posti omaaegsele diskussioonile.

Omaette käsitluse on saanud ka läänemeresoome algkeele *h* mõistatus (lk 128–134). T.-R. Viitso peab vaheldust *s* ~ *h* läänemeresoome-balti nähtuseks.

Sõnade päritolu on käsitletud mitmes artiklis. Arutledes liivi sõna *ēlmaz* 'merevaik' algupära üle (lk 25–26, 43, 246–247), jõuab T.-R. Viitso seisukohale, et see on laenatud akadi keelest: sõnast *ellimešu* olevat saadud läänemeresoome **hellimeh*. See etümoloogia ei ole veenev, sest akadi sõna tähendus ei ole selge ega tule välja, kust on pärit rekonstrueeritud vormi sõnaalguline *h*. T.-R. Viitso viitab ka Uku Masingu oletusele, et läänemeresoome-lapi-mordva *maksa*- 'maksma' võiks olla akadi algupära (lk 26, 247). Slaavipäraseks peab T.-R. Viitso jõeime *Koiva* (*Gauja*) (< kesksõna *dveigna* < *dveigno*- 'liikuma') ning ka **hirti*-tüve (sm *hirsi* 'palk') samuti nagu J. Mikkola ja E. N. Setälä (lk 248). T.-R. Viitso on vaadelnud ka võimalikke semi laene: ee *kali* 'kali, magushapu jook; õllekali' ja selle soome, liivi ja karjala vasted (ei ole viidatud Petri Kallio esitatud germaani etümoloogiale⁴), sm *karitsa* 'tall' ja selle vasted sugulaskeeltes ja ee *tall* (ja selle vадja ja võib-olla soome vaste) (lk 26, 27, 43, 248). Nende sõnade põhjal teeb ta järelduse, et läänemeresoomlaste asuala on kunagi olnud praegusest lõunapoolsem (lk 43).

T.-R. Viitso peab sõna *mets*, mille uurimislugu on väga huvitav, afrikaadi tõttu balti laenuks (lk 139). Selle sõna lapi vaste ühendas balti keeltega Johann Thunmann juba 1772. a.⁵ See-

⁴ P. Kallio, *Kalja*. – Sananjalka 1998, nr 40, lk 87–94.

⁵ J. Thunmann, Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völ-

järel on uurijad käsitlenud seda vahelduvalt kord omasõnana, kord laenuna. Balti etümoloogia esitas Vilhelm Thomsen 1890. aastal (tüvi **medja-*, *medža-*, nom. *medžias*).⁶ Seda seisukohta peab balti keelte grammatikas õigeaks ka Christian S. Stang.⁷ Yrjö H. Toivonen käsitleb oma väitekirjas⁸ seda soomeugri sõnana, lükates V. Thomseni etümoloogia tagasi häälikulistel põhjustel, ja kordab seda seisukohta ka SKES-is.⁹ Ka Jalo Kalima¹⁰ ei pea balti vasteid häälikuliselt rahuldavaks ja juhib tähelepanu samojeedi vastetele. Erkki Itkonen¹¹ ühendas kõnealuse sõna ungari sõnaga *messze* 'kaugel'. Ungari keele etümoloogilises sõnaraamatus¹² on rekonstrueeritud soome-ugri algvorm **mečä* ja niisamuti UEW-s.¹³ Balti

ker. Ueber den Ursprung der alten Preussen und übrigen Lettischen Völker. Berlin, 1772, lk 90.

⁶ V. Thomsen, Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. En sproghistorisk Undersøgelse. (Videnskabs Selskabets Skrifter. 6. Række, Historisk-filosofiske Klasse, Afdeling I. 1). København, 1890, lk 200.

⁷ C. S. Stang, Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. Oslo: Universitetsforlaget, 1966, lk 31.

⁸ Y. H. Toivonen, Zur Geschichte der finnisch-ugrischen inlautenden Affrikaten. Helsinki, 1927.

⁹ Y. H. Toivonen, E. Itkonen, A. J. Jokinen, Suomen kielen etymologinen sanakirja II. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII,2.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1958, lk 343.

¹⁰ J. Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 202). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1936, lk 11.

¹¹ E. Itkonen, Etymologisia lisiä. – Verba docent. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6. 10. 1959. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 263). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1959, lk 139.

¹² A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Második kötet. H–Ó. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, lk 442.

¹³ K. Rédei, Uralisches etymologisches Wörterbuch. Lieferung 3. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986, lk 269.

algupära poole pöördusid teineteisest sõltumatult tagasi Ralf-Peter Ritter¹⁴ ja Jorma Koivulehto, kes esitab järgmise etümoloogia: sm *metsä* < lms-lp (~ soome-ugri) **mett'sä* < blt **medja*.¹⁵ T.-R. Viitso rekonstrueerib ilma põhjendust esitamata balti pikavokaalse vormi: algblt **mēdja* > alglms **metja* > **met'sa* > (eri keeltes ja murretes) **mett'sa* ~ **mett'sä* ~ **mettsa*. Pika vokaali oletamine on tarbetu, sest ei ole võimalik tõestada, et sõna on laenatud just leedu keelest, ja siis tuleksid kõne alla ka läänemeresoome keeltes toimuda võinud pika vokaali muutused. T.-R. Viitso oletuse kohaselt sulas muutuse **ti* > **t'si* tagajärjel tekkinud sibilant ühte läänemeresoome algkeele **č*-ga ning geminaat tugevnes: **tj* > **tt's*. R.-P. Ritteri järgi toimusid muutused **tj* > **t'j* > **tt'* > **čč* > **cc*.¹⁶ SSA¹⁷ võrdleb (tõsi küll, küsimärgiga) soome sõna *metsä* lapi sõnaga *mæč'če*- ja ungari sõnaga *messze* ja tõdeb, et tegu võib ehk olla ka balti laenuga. Kaisa Häkkinen on seisukohal,¹⁸ et ungari sõna *messze* siia tõenäoliselt ei kuulu ning et balti päritolu tuleb pidada võimalikuks, sest vanade balti ja germaani laenude algupärased *dj*-tüüpi ühendid on asendatud teisteski laensõnades läänemeresoome algkeele afrikaadiga **čč*-, millest hiljem on tekkinud *ts*-ühend.

¹⁴ R.-P. Ritter, Zur urostseefinnischen sog. langen Affrikata. – Explanations Et Tractationes Fenno-Ugricae In Honorem Hans Fromm. (Finnisch-Ugrische Bibliothek, Band 3.) München: Wilhelm Fink Verlag, 1979, lk 295–296.

¹⁵ J. Koivulehto, Lainoja ja lainakerrostumia. – Virittäjä 1979, nr 4, lk 290.

¹⁶ R.-P. Ritter, Zur urostseefinnischen sog. langen Affrikata, lk 296.

¹⁷ Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 2. L–P. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 1995, lk 163.

¹⁸ K. Häkkinen, Nykysuomen etymologinen sanakirja. Helsinki: WSOY, 2005.

Ka soome sõna *vieras* (eesti *võõras*) pidas T.-R. Viitso 1978. aastal balti laenuks (vrd lt *vīrs*, ld *výras* 'mies') (lk 48), aga jõudis 1995. aastal seisukohale, et see on laenatud germaani keeltest (<*vērāz, vrd gooti *wair* 'mies', vüsk *wer*) (lk 257). Kuid vaevalt see oletus traditsioonilist etümoloogiat *vieras* < *vieri* 'äär, külg, serv' kõrvale lükata suudab.

Sõna *kõrv* on peetud soome-ugri sõnaks, aga T.-R. Viitso kaldub indoeuroopa etümoloogia poole (lk 255–256). Sellisel juhul tunduvad kokku põimuvat *kõrv*, *sarv* ja *leht*. Sõnad *kõrv* ja *sarv* lähtuvad tema järgi algindeuroopa tüvest *k'ér, vrd lad *cervus* (< *k'erev-o-) 'isapõder', blt-sl *kōrv-ā > vn *копоса* 'lehm'. Siis oleks soome-ugri algkeele *korva laenatud indo-iraani algkeelest enne, kui seal toimus muutus *k' < ś*, ning soome-ugri algkeele *sorwa (> *sarva/*sarvi) pärast seda muutust (vrd algiraani tüve *śrva-¹⁹). Et sõna *kõrv* udmurdi vastel *kvar* ja komi vastel *kor*, *kur* on tähendus 'leht', siis tekib küsimus, kas permi algkeeles on toimunud areng 'leht' > 'kõrv' või 'kõrv' > 'leht'. T.-R. Viitso pooldab viimast, pidades selle tõestuseks väljendit *puud on hiirekõrvus* (~ *hiirekõrvul*), mis on peale eesti ja soome tavaline ka karjala keeles. Seda oletust tõestab veel sõna *kõrv* mari vaste, millel on tekkinud tähendus 'rohttaimede leht'; seevastu 'kõrvaleht'-tüüpi sõnade põhjal ei saa väita, et *kõrv* on muutunud sellistest sõnaühenditest lähtudes iseseisvaks sõnaks.²⁰ Et kõrvadel ja sarvedel on ühisusi, siis võib T.-R. Viitso arust oletada, et läänemeresoome-permi keeltes on toimunud semantiline areng 'sarv' > 'kõrv' sõna humoristliku kasutamise toel.

¹⁹ K. Rédei, *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Lieferung 5. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988, lk 486–487.

²⁰ K. Rédei, *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Lieferung 2. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986, lk 188.

T.-R. Viitso on etümologiseerinud ka sõna *mees* (lk 131–132, 257–260), mis on oma struktuurilt erandlik: selle nominatiivis on ainus algne ühesilbiline konsonanttüvi ja see on ainuke läänemeresoome sõna, kus on vaheldus *s : h* esimese silbi järel (vrd nt *kūsi : *kūsen 'kuusk'). Pikkade enesekriitiliste arutluste järel jõuab ta järgmisele tulemusele: germ *mēyas (vrd mh gooti *mēgs* 'väimees', muinasskand *mágr* 'abielu kaudu meessugulane', muinasfriisi *mēch*) > *mēyās : *mēyāsen : *mēyāstä, kust muutuse *s > h* ja *γ*-spirandi kao järel jõuti käändevormideni *mēs : *mēhen : *mēstä. See on julge oletus, mis eeldab velaarfruktiiviga vormi laenamist ja mille puhul jääb seletamata läänemeresoome kadunud või säilinud lõppvokaal -i: vps *mež*, sm (Ganander, Lönnrot) *miesi*. Ka setu lauludes esineb *meessi*, aga see tuleneb ehk värsimöödu mõjust. Võiski küsida, kas ka teiste keelte -i on pärit rahvalaulukeelest, eriti sellepärast, et sõna on erandliku struktuuriga. Nagu T.-R. Viitso mainib järeldamarkuses, ei respektööri germaani vanemate laenude sõnaraamat LÄGL²¹ seda etümoloogiat, mida tema ise endiselt õigeks peab. Igal juhul ei saa T.-R. Viitso etümoloogiat tagasi lükata LÄGL-is esitatud põhjendusega, et lahtises silbis on *γ* (*mēyā-sen pro *mekāsen), sest läänemeresoome-lapi algkeeles astmevaheldust veel ei olnud. J. Koivulehto esitas 1988. aastal soome sõnale *mies* germaani etümoloogia, aga loobus sellest 1999. a.²²

T.-R. Viitso ühendab liivi sõna *kõps* 'jänēs' komi sõnaga *keč* ja udmurdi

²¹ S.-L. Hahmo, T. Hofstra, O. Nikkilä, *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*. Band II. K.-O. Amsterdam–Atlanta, GA: Rodopi, 1996, lk 263.

²² Vt J. Koivulehto, *Verba mutuata. Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerunt*. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 237.) Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1999, lk 298, 308.

sõnaga *keć* (lähtevorm **kećǣ*) (lk 245). Tuleks siiski pöörata tähelepanu deskriptiivsõnale *keps*.

Läänemeresoome keelte rühmitamisküsimusi on T.-R. Viitso uurinud üksikasjalikumalt kui keegi teine. Keelte uuenduste vaatlemisel on tema jaoks olulised häälikute sulandumine (nt eesti **o > *õ*) ja lõhenemine (nt *e > {*e õ}*) ja pildi teevad kirjumaks ilmselt järkjärgulist muutumist tähendav nihkumine (**š* nihkumine **h*-ks, lk 132) ja otsene muutus (nt **kt > *ht*, lk 132). Ta esitab 31 konsonandimuutuse põhjal soome-ugri keelepuu (lk 40), mis kujutab soome-ugri peamurrete teket ja kontaktide suhtelist kronoloogiat, ja nende järglaskeelte põlvkondade puu (lk 41). Selles jagunevad keeled kõigepealt lääne- ja idarühmaks ning läänerrühm lapi ja läänemeresoome keelteks. Idarühm jaguneb kesksoome-ugri keelteks ehk volga ja kama rühmaks [mari, mordva, permi, mansi ja ungari (mordva ja ungari ning hiljem permi ja mansi on samal tasandil)] ning handi rühmaks. Uurali keelkonna üllatav läänest itta laienemine esitatakse lk 71 selle põhjendusega, et teiste uurali keelerühmadega on kõige rohkem ühissõnavara läänemeresoome keeltele, nii et eristuvad järgmised rühmad: soome-lapi, soome-mordva, soome-mari, soome-permi, soome-ugri ja uurali (aluseks László Honti statistika UEW sõnavara kohta).²³

Läänemeresoome algkeele jagunemise kohta esitab T.-R. Viitso kolm alternatiivi: (1) see võis jaguneda neeva murderühmaks (maa murderühmaks, mille moodustasid vaia ja eesti, ja taro murderühmaks) ning koiva murderühmaks (liivi ja ugala); (2) ugala murderühmaks ning mere murderühmaks, mille moodustasid liivi ja neeva; (3) liivi murderühmaks ning peipsi murde-

rühmaks, mille moodustasid ugala ja neeva (lk 57). Läänemeresoome keelte hulgas eristab T.-R. Viitso 18 peamurret: liivi; lõunaeesti, põhjaeesti, idaeesti, kirde-eesti, ranniku; pärisvadja, Kukkuzi; läänesoome, idasoome; isuri; põhjakarjala, lõunakarjala, aunuse, pärislüüdi, Kuujärve; põhjavepsa ja pärisvepsa (lk 64–65). Muutusega **str > *sr* seoses esineb ka nimetus *väliskarjala*. Veel üksikasjalikum 60 uuendusel põhinev liigitus esitatakse lk 80–81. Liivi ja teiste läänemeresoome keelte ühised uuendused on tabelis 2 lk 396. Võib nõustuda T.-R. Viitso mõttega, et liivi, eesti, vadja ja mõningad soome murded on kunagi võinud moodustada tuhatkond aastat või kauemgi kestnud keele- või murdeliidu, kus eesti eri murded toimisid innovatsioonikeskustena (lk 241, 309). Võib-olla saaksid sellest lähtudes selgituse kas või lõunaeesti ja soome keele lõunapohjanmaa murrete üllatavad sarnasused.

Kolmandiku raamatust hõlmavad läänemeresoome keelte foneetika ja fonoloogia alased uurimused. Eesti ja liivi prosoodiat käsitletakse ennenägematult üksikasjalikult. T.-R. Viitso tutvustab ja kommenteerib ka Paul Ariste väitekirja „Hiiu murrete häälikud”²⁴ (lk 99–110), aga mainitud ei ole vadja keele huvitavat vokaalharmoniat, mille kohta on olemas eriuurimus, Petri Lauerma väitekirja.²⁵

Liivi keelt käsitleb T.-R. Viitso raamatus mitmes kohas mujalgi – lk 83–98 seoses läänemeresoome keelte rühmitamisega, lk 147–73 seoses läänemeresoome fonoloogia põhiprobleemidega –, aga põhjalikumalt tõuseb liivi keele esile raamatu kolmandas põhiosas „Uurimusi liivi keelest”, kus muuhulgas on

²⁴ P. Ariste, Hiiu murrete häälikud. (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XLVII.1. Tartu, 1939.

²⁵ P. Lauerma, Vatjan vokaalisointu. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 214.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1993.

²³ L. Honti, Statistisches zum Uralischen etymologischen Wörterbuch. – Linguistica Uralica 1993, kd XXIX, nr 4, lk 241–258.

käsitletud ka J. A. Sjögreni ja F. J. Wiedemanni liivi grammatikat,²⁶ mida ta nimetab just F. J. Wiedemanni grammatikaks (lk 261–263).

Liivi polüftongide akustilise mõõtmise tulemuste analüüsile on pühendatud 16 lk. Hiljem (2008) on T.-R. Viitso kuulunud seitsmeliikmelisse uurimisrühma, kes on uurinud ka liivi üksikhäälikute akustilisi omadusi.²⁷ Neid tulemusi on huvitav võrrelda formantide väärtustega, mille alusel L. Posti uuris liivi vokalisti muutusi oma väitekirjas²⁸ ja mis toetuvad Antti Sovijärvi²⁹ mõõdetud soome vokaalide formantide väärtustele. Need eri keeltest saadud mõõtmistulemused ei ole muidugi otseselt võrreldavad, muu hulgas sel põhjusel, et L. Posti tsiteeritud tulemused on saadud soome keele sosistatud vokaalide põhjal ja ilmselt ainult meeskeeleduhtidelt. Üldine järeldus on aga igal juhul see, et liivi rõhuliste silpide lühikeste ja pikkade vokaalide formandid on kõrgemad: F1 on e-l 30 % ja i-l 24 %, F2 o-l 38 %, a-l 35 %, e-l 30 % ja ä-l 8,2 % kõrgem kui A. Sovijärvi mõõdetud soome keele sosistatud vokaalidel.

T.-R. Viitso on uurinud põhjalikult ka liivi keerulist astmevaheldust (lk

294–307), mis ei ole oma olemuselt seesama kui teiste läänemeresoome keelte klusiilide ja geminaatide tugeva ja nõrga astme vaheldumine. Väga informatiivne on liivi keele erijoonte ülevaade (lk 308–355). See peatükk sisaldab ka 10 lehekülge liivi noomenite (127 tüüpi) ja verbide (50 tüüpi) muuttüüpide tabeleid.

Ühe peatüki pealkirjas on liivikeelne fraas *neitsō kuolm pi'ņņō* 'neitsi kolm koera'. Siin on kõigepealt sõna *neitsō*, mille tüvelõpuline *-t* käänamisel kaob (teised vastavat tüüpi sõnad on *va'it* 'vahe', *laint* 'laine' ja *paint* 'karjus', kus *-t* küll mõnes käändes säilib). Sõna *kuolm* puhul ei lähtu T.-R. Viitso läänemeresoome algkeele rekonstruktsioonist < **kolmet*, vaid peab seda läänemeresoome algkeele ainukeseks **e*-lõpuli-seks sõnaks ega avalda oma seisukohta selle oletuse suhtes, et *-t* võiks olla pärit ajast, kui tegelik mitmusemoodustus duaali järel alguse sai. Lähtevormi **kolmet*- kasuks on tugevaid argumente peale vadjä ja isuri ka soome keeles (vrd Agricola *colmet*). Handi ja ungari keele põhjal esitab T.-R. Viitso hoopis sellise rekonstruktsiooni: **kōlem* : gsg **kōlemen* > **kōlmen* >> **kolme*. Sõna *pi'ņ* ei ole tema arvamus järgi otseselt tuletatav **e*-tüvest, vaid vormist **penei* < **penej*, milles **j* oli deminutiivsufiks ja kus on toimunud muutus **ej* > **i*. UEW rekonstruktsioonid on soome-ugri **kolme* (**kulme*) ja soome-permi (?soome-ugri) **pene*.³⁰

Liivi keele erijooni vaadeldakse ka artiklis „Possible Prehistoric Contacts of Livonian”. Lapi keelega on ühised sõna *hain* 'hein' diftong *ai* ja sõna *nanā* 'nina' 1. silbi *a* ning *järve*, *sarve* ja *talve* *a*-tüvelised vasted (< **jarva*, **sarva*, **talva*), mis liivi keeles kunagi *e*-tüvelised ei ole olnud. Saaremaa lätikeelse nime *Sāmsala* põhjal peab T.-R. Viitso võimalikuks, et sõna *sāmit* on algsest

²⁶ Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften bearbeitet und mit einer historisch-ethnographischen Einleitung versehen von Ferdinand Johann Wiedemann. (Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften. Band II. Theil I.) St. Petersburg, 1861.

²⁷ I. Lehist, P. Teras, V. Ernštreits, P. Lippus, K. Pajusalu, T. Tuisk, T.-R. Viitso, Livonian prosody. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 255.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 2008.

²⁸ L. Posti, Grundzüge der livischen Lautgeschichte. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia LXXXV.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1942.

²⁹ A. Sovijärvi, Die gehaltenen, geflüsterten und gesungenen Vokale und Nasale der finnischen Sprache: physiologisch-physikalische Lautanalysen. (Suomalaisen tiedakatemia toimituksia. Sarja B, XLIV, 2.) Helsinki, 1938.

³⁰ K. Rēdei, Uralisches etymologisches Wörterbuch. Lieferung 2, lk 174; Lieferung 4. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987, lk 371.

märkinud laplasi, kes elasid lõunaeestlastest põhja pool. Sellega seoses oleks võinud mainida, et ka Karjalas on põhjapoolsemaid inimesi nimetatud väga sageli laplasteks.³¹ Käsitletud on ka *i*-umlauti (nt **tammi* > *täm* 'tamm'), mis on võrreldav lapi ning germaani analoogse nähtusega, ja mõningates sõnades toimunud palatalisatsiooni edasiarengut ühendiks *i* + konsonant (nt *aigā* 'serv' < **agja*). Selle nähtuse puhul oleks olnud põhjust kasutada traditsioonilist terminit *epentees*.³²

Raamatus on kuus värvilist hääliku-kaarti (**kešträ-*, **nälkän*, **kurken*, **nahkan*, **lasken*, **sättek/sätten*) ja keerulised tabelid, kus on esitatud soome-ugri keelte kaashäälikumuutused ning liivi ja teiste läänemeresoome keelte ühised uuendused ning tagakaane siseküljel eraldi taskus läänemeresoome uuenduste tabel.

³¹ Дialectологический атлас карельского языка. Karjalan kielen murrekartasto. (Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 97.) Helsinki: Société Finno-Ougrienne, 1997, kaart 2 (see teos puudub T.-R. Viitso raamatu kirjandusnimestikust).

³² L. P o s t i, Till frågan om brytning och omljud. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1948.

Teose lõpus on juubilaril asjakohane 47 aasta pikkust tööd kajastav bibliograafia (245 nimetust). Aastate 2004 ja 2007 juures mainitud läänemeresoome keeleatlase „Atlas linguarum Fennicarum” I ja II osa toimetuskolleegiumist on jäänud märkimata Seppo Suhonen. Kasutatud kirjanduse loetelu on mahukas, 18 lehekülge, aga mõningaid täiendusi saaks ikkagi esitada.

Tiit-Rein Viitso juubeliraamat on väga sisukas teos. Selles avaldatud uurimused põhinevad olulisel määral tema enda keeleekspeditsioonidel, eriti vadjal, vepsa ja liivi keele puhul. Teos on hea käsiraamat teadlastele, aga õpikuna kasutamiseks liiga raske. Väga harvad teadlastest saavad oma tähtpäevaks kokku panna nii esindusliku uurimuste kogumiku.

SEPPO SUHONEN

Soomakeelsest käsikirjast tõlkinud

VÄINO KLAUS